

Légba figuren van de Ewe en de Fon

Jacques Krekelaar

Légba figuren uit het Mono-district in het zuiden van Togo en Benin

Figuratief aardewerk kennen we van meerdere volkeren. Niet steeds is daar een rituele achtergrond bij bekend. Bij de Légba figuren is dat wél het geval.

Inleiding

Aardewerk heeft in onze cultuur vrijwel altijd een decoratieve of praktische functie. In de West-Afrikaanse landen Togo en Benin dient het vaak een hoger doel: de goden aanroepen om bescherming en hulp te vragen. Dit rituele aardewerk heeft een grote expressieve zeggingskracht. Geen wonder, de magie zit in de materie ingebakken.

In Togo en Benin noemt men aardewerk dat speciaal is bedoeld voor Vodunrituelen Wen-Zen, ofwel potten met een boodschap. Het is herkenbaar aan allerlei 'decoraties' (afb 1) zoals gaatjes, noppen, uitsteeksels, diermotieven en menselijke figuren [AM]. Veel van dit aardewerk vertoont - behalve resten van offergaven - ook sporen van witte, rode en blauwe kleurstof (afb 2 en 3). De motieven en kleuren verwijzen vaak naar een specifieke Vodungod.

Algemeen

In Togo en Benin leven ruim 60 verschillende volken, waaronder de Ewe en de Fon. Deze volken geloven in een scheppergod, die wordt bijgestaan door talloze goden, godinnen en geesten [AM]. Dit godenpantheon is overal aanwezig en bepaalt of het iemand goed of slecht vergaat. Gelovigen vatten dit kosmische krachtenspel samen in het begrip Vodun (de Afrikaanse term voor Voodoo). Vodun staat voor god, maar nog meer voor onmetelijke krachten en energie. Om een goede verstandhouding te bewaren met de vele honderden Vodun, is men dagelijks bezig deze kosmische

boven : 2. Légba, blauw gepigmenteerd.
vorige blz: 1. Ewe vruchtbaarheidsschaaltje, h 33 cm

3. Légba met rode pigmentspetters.

krachten tot rust te brengen en ze gunstig te stemmen met behulp van drank- en spijsoffers. De voodoo religie heeft zich inmiddels in de Caraïben, Zuid Amerika en in de zuidelijke staten van de Verenigde Staten verspreid. Maar is ook, na de terugkeer naar West Afrika van vroegere slavenfamilies in de 18e en 19e eeuw, weer langs de westkust van Afrika, van West Nigeria tot Oostelijk Ghana te vinden.

Gebiedsbeschrijving (zie kaartje)

De Ewe en de Fon leven vooral in het Monodistrict aan weerszijden van de Monorivier. De Monorivier is de grootste rivier in Oost-Togo. De rivier is ongeveer 400 kilometer lang en het stroomgebied beslaat een oppervlak van ongeveer 20.000 vierkante kilometer. De rivier loopt in Togo van het noord-oosten naar het zuiden, vormt daar de grens met Benin en mondt uiteindelijk uit in de Atlantische Oceaan. Slechts het deel ter hoogte van de monding is goed toegankelijk. Het water van de rivier wordt gebruikt voor het verbouwen van mais, yams en maniok en natuurlijk voor het vervoer en de visvangst.

Drank- en spijsoffers

Speciaal bij de Fon en de Ewe treft men veel antropomorfe figuren van aardewerk aan. Potten en figuren van aardewerk spelen een belangrijke rol bij de rituelen. Ze worden niet alleen gebruikt om een bepaalde Vodun te 'voeden', maar dienen ook als tijdelijke behuizing van de Vodun. In de ogen van volgelingen is deze godheid werkelijk zelf aanwezig in de potten en in de beelden. Omdat de meeste Vodun menselijke eigenschappen hebben (ze zijn in een bepaalde mate onvoorspelbaar, jaloers, egoïstisch, wraakzuchtig, hongerig en dorstig), mag alleen een hogepriester de magische inwijdingshandelingen verrichten die nodig zijn om de Vodun gunstig te stemmen. Het aardewerk wordt vervaardigd door een Vodunsi (ingewijde priesteres), die door haar specifieke religieuze kennis en artistieke kwaliteiten in zeer hoog aanzien staat.

Légba, de onvoorspelbare plaaggeest

Légba is de jongste zoon van de Vodun-hoofdgod Mawu-Lisa. Hij is de bode en de bemiddelaar tussen mensen en de andere goden [AM] en kan zonder nadelige gevolgen niet worden overgeslagen. Voor de christelijke zendelingen was hij het prototype van de duivel. Ten onrechte, deze god haalt wel kwade streken uit, maar is bovenal de mensen goed gezind. Hij straft en belooft. Hij kan de mensen helpen of hen het leven zuur maken. Voor de meeste mensen is hij de meest populaire god. De mensen zijn op hem aangewezen, want ze kunnen alleen via hem gehoor bij de andere goden vinden. Een verzoek aan de goden verbindt iedereen met een offer aan Légba, zodat hij zijn bemiddelend werk kan doen.

Veelal treft men Légba aan samen met een vrouw, dus als koppel. Beiden worden ze vereerd in het Vodun ritueel. Légba heeft de macht om alles te geven en alles te nemen. Légba is niet alleen een heel belangrijke god omdat hij de enige boodschapper naar de oppergod Mahou (Mawu) is, maar vooral omdat hij zorgt voor de goede verhoudingen binnen de families. Daarmee is hij ook de beschermer van het huis. Zijn macht wordt gesymboliseerd door een erectie.

De aanwezigheid van Indiase handelaren in de jaren vijftig gaf een nieuwe impuls aan de vormgeving van Légba. Er kwamen meerdere variaties, zoals man en vrouw in één beeld. Indiase prentjes met meerhoofdige hindoegoden werden hiervoor als voorbeeld gebruikt. Zo kan je Légba tweehoofdig aantreffen (afb 4) of als 'Janus' met de blik naar weerszijden (afb 5a&b). De Légba wordt door de Fon meestal afgebeeld met uiterst korte armen, of eigenlijk zijn het meer armloze handen die als een soort zeehondenflippers uit de romp steken. De vissers op de Monorivier stellen deze laatste beelden op langs de oevers, zodat ze bij hun arbeid

*5a. een Légba, die aan een kant mannelijk is,
en aan de andere kant vrouwelijk*

beschermd worden.

De Légba uit mijn verzameling (afb 6a) houdt overigens al jarenlang een oogje in het zeil. Noodzakelijk optreden zijnerzijds is tot op heden niet aan de orde geweest! Van mij krijgt hij wel regelmatig een aai over zijn bol.

De Légba wordt traditioneel geplaatst op een verhoging of altaar in het huis of op de binnenplaats, met het gezicht naar buiten gericht. Het is voor de bewoners een vast ritueel om de Légba zoveel mogelijk te laten meegenieten van spijsen en dranken, anders zou hij wel eens rare streken kunnen uithalen. Boven op het hoofd is meestal een omranding met een gat gemaakt om het offeren van spijs en drank gemakkelijker te maken (afb 6b).

5b. de mannelijke kant in vooraanzicht

Bijzondere kwaliteit

Het aardewerk van de figuren is kwetsbaar. Dit komt doordat de klei werd gebakken in open vuren met daardoor relatief lage temperaturen. Ondanks deze beperkingen zijn de potten en figuren van een bijzondere kwaliteit. Vaak hebben ze een prachtig patina gekregen door de talloze spijs- en drankoffers (afb 6c). Hoewel het geen archeologische objecten betreft, is het aardewerk vaak stukken ouder dan veel Afrikaanse houten voorwerpen, die doorgaans worden aangeboden. Ronde onderranden (handgevormd) en resten van spijsoffers kunnen een aanwijzing zijn voor een wat hogere leeftijd.

De in de recente tijd vervaardigde terracotta figuren zijn veelal toe te schrijven aan de vodunsi en kunstena-

res Sowanou Ambede uit het dorp Aklatou in het Monodistrict van Togo. (Aklatou: \pm 8 km uit de kust en \pm 10 km van de Monorivier.) Zij gebruikte een draai-schijf, waardoor haar producten geen ronde maar een wat platte onderrand hebben. Voor haar terracotta's is overigens belangstelling vanuit de hele wereld. Zij werkte op bestelling en tegen vaste prijzen. Légba figuren hebben iets aandoenlijks over zich en worden nogal eens vergeleken met de beelden van de Columbiaanse kunstenaar Fernando Botero (1932) (afb 7).

Jacques Krekelaar

*afb. Links : 6a. Onze fiere Légba wachter, h 54 cm
afb. Onder: 6b. Hoofd van Légba met 'offerbakje' op de kruin*

afb. Li-onder: 7. De voluptueuze figuren van Fernando Botero doen niet onder voor Légba's

6c. de 'huis-Légba' van de auteur. h 54 cm

Bronnen

- Elst, Rob van - *Potten met een boodschap: ritueel aardewerk uit Togo en Benin* – website www.ArteMagica.nl
Voor bovenstaand artikel "Legba figuren van de Ewe en de Fon" werd voor een substantieel deel geput uit dit stuk van Rob van Elst, Galeriehouder te Haarlem. De redactie bedankt hem voor zijn toestemming om van deze bron gebruik te mogen maken.
- [AM] Tentoonstellingscatalogus - *Geest en kracht, Vodun uit West-Afrika* - Afrikamuseum Berg en Dal, 1996
- Schaedler, Karl-Ferdinand - *Earth and Ore* - pag 190-193, Panterra, München 1997
- Christoph, Henning a.o.- *Soul of Africa - Magie eines Kontinents* - Köneman, Keulen 2000

Afbeeldingen

1. Schaal met noppen en menselijk figuur - Mami Wata
2. Légba rompfiguur met kleursporen
3. Légba met duidelijke offersporen en kleurgebruik.
4. Tweehoofdige Légba gemaakt door Sawanou Ambede.
- 5a. Man/vrouw beeld gemaakt door Sawanou Ambede
- 5b. De mannelijke kant van afb.4
- 6a. Légba met omranding op het hoofd als offerplaats; met erectie.
- 6b. en c. Onze Légba zorgt voor rust en harmonie in de familie.
7. Schilderij van Fernando Botero – foto mademoiselleistanbul.com

Fotografie: afb 1 en 6 : Jacques Krekelaar, Burgh-Haamstede
afb 2 t/m 5 : Galerie Arte Magica, Haarlem